

УДК 37(477) "18"

ІННОВАТИКА ПІДРУЧНИКІВ К.Д.УШИНСЬКОГО „РІДНЕ СЛОВО” І „ДИТЯЧИЙ СВІТ” В ІСТОРІЇ ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХІХ СТОЛІТТЯ

Т.М.Кривошея

Анотація. В статті розкривається інноватика підручників К.Д.Ушинського „Рідне слово” і „Дитячий світ” в історії початкової освіти другої половини ХІХ століття.

Ключові слова: історія початкової освіти, дидактичні принципи К.Д.Ушинського, підручники для початкового навчання „Рідне слово” і „Дитячий світ”.

Аннотация. В статье раскрывается инновация учебников К.Д.Ушинского „Родное слово” и „Детский мир” в истории начального образования второй половины ХІХ века.

Ключевые слова: история начального образования, дидактические принципы К.Д.Ушинского, учебник для начального образования «Родное слово» и «Детский мир».

Summary. In the article the innovative ideas of textbooks by K.D.Ushinsky "Native word" and "Child's world" is uncovered in the context of history of primary education in the XIX century.

Key words: history of primary education, didactics principles by K.D.Ushinsky, primary education textbooks "Native word" and "Child's world".

Постановка проблеми. Повноцінне функціонування освітньої системи будь-якої держави неможливе без її початкової ланки. На думку О.Я.Савченко, початкову школу образно можна назвати „коренем усієї шкільної освіти”. І чим він буде глибшим, міцнішим, тим більше передумов для успіхів дитини у подальшому шкільному житті [3, с.102]. Сьогодні школа першого ступеня, зберігаючи наступність із дошкільним періодом дитинства, протягом чотирьох років забезпечує подальше становлення особистості дитини, її інтелектуальний, фізичний, морально-етичний, мовленнєвий, естетичний, соціальний, емоційно-вольовий розвиток. Це відбувається завдяки тому, що зміст початкової освіти вперше в історії вітчизняної школи є багатокомпонентним і дитиноцентричним. Він збагачений розвивальним і виховним складниками і реалізується через систему завдань, які передбачають самопізнання, формування в учнів позитивного ставлення до себе і навколишнього світу, засвоєння гуманістичних цінностей, розвиток творчих здібностей і уяви [3, с.104].

Такі прогресивні тенденції в розвитку суспільства мають глибоке історичне коріння. Сучасні дослідники розвитку початкової освіти на Україні другої половини XIX – початку XX ст. (О.Драч, Т.Кравченко, М.Мінц) зазначають, що досягнення, які має сьогодні національна школа, значною мірою спираються на накопичений досвід роботи народних шкіл цього періоду: організація уроку, використання методик навчання, безкоштовне забезпечення учнів підручниками, навчальними посібниками, створення відповідних умов для проведення навчально-виховного процесу тощо [1].

Особливу увагу привертає друга половина XIX століття, що увібрала в себе чимало освітніх реформ (1864, 1874рр.), які, незважаючи на свою половинчастість, незавершеність і суперечливість, сприяли розширенню мережі народних шкіл. Так, у липні 1864 р. було прийнято статут початкової освіти, за яким співіснували міністерські, земські та приватні навчальні заклади. Для безпосереднього керівництва народною освітою урядом були створені губернська і повітові училищні ради, до складу яких входили представники земств, духовенства, Міністерства народної освіти, попечителі міських і сільських училищ. Члени рад збирали інформацію про роботу шкіл, здійснювали нагляд за навчально-виховними процесом, сприяли відкриттю нових училищ. Важливою подією 60-х років XIX ст. стало створення земських установ, які у другій половині XIX ст. взяли на себе вирішення багатьох організаційних, кадрових і фінансових проблем народної освіти, та відкриття земських шкіл, які краще, ніж парафіяльні школи, забезпечувалися навчальним приладдям та підручниками, якісною початковою освітою.

Після невдалого замаху на царя Олександра II новий міністр освіти Д.А.Толстой видав ряд реакційних законів, спрямованих на встановлення жорсткого контролю за навчальними закладами. Згідно „Положення про початкові народні училища” 1874 року, заохочувалося відкриття церковно-парафіяльних шкіл, які були підпорядковані священному синоду. Положення „Про церковнопарафіяльні школи” 1884 р. посилювало позиції церкви у шкільній справі. А виведення з підпорядкування земств сільських шкіл грамоти та передача їх духовному відомству (1891 р.) різко збільшило кількість церковних шкіл, які отримали стабільне державне фінансування і матеріальну підтримку. Держава поклала на церковну школу обов’язок затверджувати у народі православне вчення віри і християнської моралі і поширювати серед народу початкові знання [1].

Друга половина XIX ст. ознаменована діяльністю видатних педагогів, громадсько-освітніх діячів (Х.Алчевська, Б.Грінченко, О.Духнович, М.Костомаров, М.Корф, П.Куліш, Т.Шевченко, О.Партицький, М.Пирогов, С.Русова, К.Ушинський, М.Шашкевич та ін.), які опікувалися проблемою початкової освіти та створенням підручників для початкових шкіл: „ГраMATка” (1857, 1861) П.Куліша, „Буквар южнорусский” (1861) Т.Шевченка, „Читанка для діточок народних училищ руських” (1863) М.Шашкевича, „Малютка” (1872) та „Наш друг” (1871) М.Корфа, „Зоря” – читанка для сільських людей (1881) О.Партицького, „Веснянка” – читанка для малих і старих (1881) В.Шухевича, „Арифметика” (1863) та „ГраMATка” (1882) О.Кониського, „Книга взрослых: 1-3 годы обучения” (1899 – 1900) Х.Алчевської, „ГраMATка”(1882) та „Читанка” (1883) Т.Лубенця тощо.

З-поміж усієї навчальної літератури цього періоду вирізняються своєю ґрунтовністю і послідовністю, логікою викладу матеріалу, доступністю і водночас науковістю підручники для

Матеріали конференції "Актуальні проблеми формування творчої особистості педагога в контексті наступності дошкільної та початкової освіти"

початкового навчання К.Д.Ушинського „Рідне слово” і „Дитячий світ”, тому **метою статті** є аналіз підручників К.Д.Ушинського як інновації в історії початкової освіти другої половини XIX ст. та визначення основних підходів видатного педагога до проблеми підручникотворення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз історико-педагогічних досліджень з питань розвитку початкової освіти у другій половині XIX століття дає підстави стверджувати, що вченими досліджувались різноманітні аспекти цієї проблеми: реформи середини XIXст. та їх вплив на початкову освіту, розвиток передової педагогічної думки (М.Константинов, Н.Каленіченко, П.Лебедев, В.Смирнов, В.Струминський, Є.Мединський, М.Шабаєва, М.Прокоф'єв); організація початкової освіти в Російській імперії, діяльність різних типів народних шкіл, ефективність і результативність їх роботи (Г.Жураковський, П.Зайончковський, М.Кузьмін, І.Оржеховський, О.Ососков); просвітницька діяльність земських установ, урядова політика в галузі народної освіти в Україні, склад учителів початкових шкіл (С.Стельмах, Н.Шип, Л.Дровозюк, Р.Гавриш, О.Мармозова); розвиток деяких напрямків початкової освіти, розвиток початкової освіти в окремих регіонах України, досягнення та перешкоди у вирішенні даної проблеми (Т.Довженко, О.Драч, Н.Коляда, Л.Корж, Т.Кравченко, І.Петренко, О.Тригуб, О.Федорчук, І.Шумілова, І.В. Захарова, Л.Рябовол, В.Вдовенко, Г.Степаненко); вивчення науково-педагогічної спадщини педагогів, які займалися проблемами початкової освіти в означений період: С.Русової (О.Джус, Г.Груць, Є.Коваленко, І.Пінчук), Я.Чепіги (Л.Ніколенко), Т.Лубенця (В.Волошина) та ін.

Слід зауважити, що науково-педагогічний доробок К.Д.Ушинського протягом багатьох років не втрачає своєї актуальності. Спадщину вченого-педагога досліджували М.Гриценко, М.Година, М.Даденков, С.Литвинов, О.Мазуркевич, Ф.Науменко, Г.Паперна, О.Романовський, В.Терлецький, С.Чавдаров, П.Щербань та ін. Різні аспекти життя і творчості вивчали: М.Гриценко – життя і діяльність вченого; Д.Лордкіпанідзе, Е.Днепров, Л.Березівська – педагогічну концепцію Ушинського; різні види виховання у спадщині К.Д.Ушинського досліджували: Б.Мітюров, М.Антонець, М.Скрипник, О.Неприцька; М.Рибакова – вплив ідей Ушинського на педагогічну думку в Україні; О.Замашкіна – взаємозв'язок навчання і розвитку молодших школярів тощо. Проте проблема інноватики підручників К.Д.Ушинського „Рідне слово” і „Дитячий світ” в історії початкової освіти набуває сьогодні особливого звучання, коли до навчальних книг ставляться все нові й нові вимоги.

Виклад основного матеріалу. Квінтесенцією педагогічної концепції К.Д.Ушинського є положення про нерозривний зв'язок філософських поглядів і теоретичних педагогічних положень. Саме виходячи з таких міркувань, учений розробляв дидактичну науку. Він забезпечив високий науковий злет і світову славу української педагогіки в усіх її основних напрямках – у галузі новітньої дидактики й теорії виховання, школознавства й підручникомознавства, педагогічної антропології, українознавства, підготовки учительських кадрів [4, с.216]. К.Д.Ушинському належить ідея обов'язкової початкової освіти, яка повинна була забезпечувати учнів різнобічними гуманітарними і реальними знаннями. Серед предметів вивчення пропонувалась рідна мова, арифметика, Закон Божий, елементи природознавства, основи вітчизняної історії, основи ремесел. К.Д.Ушинський запропонував навчальний план такої народної школи, який включав елементарний (пропедевтичний) цикл для сільських дітей, не готових до навчання у школі, і власне початковий (систематичний).

Видатний педагог розкрив загальні умови навчання й виховання дітей (дидактичні принципи), які детально описав у своїх творах. Серед них – виховуючий характер навчання; зв'язок навчання з життям; свідомість і активність; природовідповідність навчання; послідовність та систематичність; наочність; міцність засвоєння знань; емоційність знань тощо. Всі ці принципи навчання були реалізовані К.Д.Ушинським в змісті підручників „Рідне слово” і „Дитячий світ”, а тому ці книги стали інновацією в історії початкової освіти другої половини XIX ст. Розглянемо деякі з принципів і підходів до створення підручників для початкового навчання, яких дотримувався К.Д.Ушинський.

Наголосимо на тому, що сама побудова, структура підручників „Рідне слово” і „Дитячий світ” відповідає принципу **послідовності та систематичності**, оскільки навчальний матеріал розташований за формулами, визначеними ще Я.А.Коменським, „від простого – до складного”, „від легкого – до важкого”, „від невідомого – до відомого”, „від окремого – до загального, і навпаки”.

К.Д.Ушинський у 1861 році написав і видав книгу для класного читання „*Дитячий світ і хрестоматія*” (у 2-х частинах), яка мала величезний успіх, отримала широке розповсюдження в школах різних типів і за рік (1861) перевидавалась 3 рази. Її призначення – полегшити учителям вибір матеріалу для читання, який відповідає послідовності і посиленню розумових вправ учнів і наочному їх ознайомленню з предметами природи. Книга побудована на основі наочності, систематичного збудження самостійного мислення учнів і складається з 2 частин. У першій частині матеріал розташований від простого до складного за такими розділами: *перше ознайомлення з дитячим світом*

(діти в гаю, у школі; діти – вчитель; що робиться у класі; пори року; про людину); *відомості про природу* (тварини, птахи, риби, плазуни, рослини, ґрунт, мінерали, метали, погода, природні явища); *перше знайомство з батьківщиною* (поїздка зі столиці в село, наша батьківщина, перші київські князі, столиця, губернії і повіти, міста і села, господарство, історичні події).

У другій частині були наступні розділи: *відомості про природу* (комахи, гриби, рослини, корали, інфузорії, як з вишневої квітки утворюється вишня, класифікація рослин, класифікація мінералів, створення людини та ін.); з *історії* (Володимир Мономах, походи князя Ігоря, Полтавська битва, Бородіно та ін.); з *географії* (земля, глобус, знайомство з півкулями, Христофор Колумб, Васко да Гама, Піфагор, Галілей, Ньютон, Київ, Москва, Кавказ, Петербург, подорож Волгою та ін.); *перші уроки логіки* (що таке відмінність і схожість, відмінність ознак, судження, роди і види, ознаки родові і видові, визначення, явище, причина і наслідок, мета і призначення, закон тощо) [8]. Слід зауважити, що у другій частині матеріал був значно складніший, ніж у першій частині.

Після першої і другої частини книжки вміщено розділ „Хрестоматія”, в якому є байки, оповідання, вірші, статті з природознавства, історії та географії, які можна використовувати як додаткові матеріали для читання до відповідних тем підручника. Наприклад, при читанні статті „Яблоня” корисно прочитати або навіть вивчити байку Крилова „Листы и корни”, при читанні статей про пори року – „Зима” Пушкіна, „Урожай” Кольцова тощо [6, с.269].

Книга для навчання „Рідне слово” (1864 р.) була написана К.Д.Ушинським за кордоном. Втім він був вірний принципу: запозичувати лише краще із зарубіжного досвіду, але не наслідувати, не копіювати, а створювати оригінальне, необхідне своєму народові, пропускаючи його крізь своє серце і душу, крізь власне бачення педагогічних проблем і потреб початкової школи.

„Рідне слово” – книжка, написана для учнів 1-3 класів початкової школи. Матеріал розміщувався наступним чином, поступово переходячи від простого до більш складного: 1 клас – картинки для малювання по квадратах, письмова і друкована азбука, малюнки, перша після азбуки книга для читання, в якій матеріал розміщувався за темами. Наприклад, Тема № 1. Навчальні речі та іграшки; № 2. Меблі та посуд; № 7. Домашні тварини і дикі звірі; № 30. Що добре і що погано?; № 32. Свята та ін.; 2 клас – матеріал для читання, який поданий за такими розділами: в школі і дома; свійські тварини; сад і город; на вулиці і на дорозі; пори року; зразки вправ; 3 клас – практична граматики і хрестоматійні тексти для розборів та вивчення напам’ять [7].

Наголосимо на тому, що головним у реалізації принципу послідовності і систематичності в навчанні, за словами Ушинського, є така побудова навчальної роботи, при якій в учнів поступово виробляється єдина струнка система знань і навичок. Порядок і систематичність – важливі умови успіху в роботі школи. Якщо чиясь голова наповнена уривчастими, безладними знаннями, то це, за словами Ушинського, швидше нагадує комору, де все знаходиться в безладі і де сам господар нічого не може відшукати. Тільки розумно побудована система здатна робити людину господарем своїх знань. Зовнішній порядок, який ігнорує природні зв’язки між матеріалом знань, – це псевдосистема. І голова, начинена нею, міркує Ушинський, схожа на крамницю, в якій на всіх ящиках є написи, а в ящиках порожньо [9, с.18]. Так, у його книгах знаходимо завдання, які приводять у систему знання учнів, вчать їх класифікувати вивчене, співвідносити предмет з родом чи видом, наприклад: В класі птахів ми помітили 2 види, а в кожному з них – декілька підвидів... Складіть табличку птахів. Розкажіть за нею, що ви прочитали про птахів [8, с. 80].

У процесі написання третьої книги „Рідного слова” Ушинський керувався бажанням організувати самостійні спостереження учнів над мовними явищами, навчити їх робити висновки, мислити послідовно, застосовувати встановлені правила до аналізу нових мовних фактів. Книга веде учнів до все ширшої суми знань. Кожний наступний крок ґрунтовно готується всією попередньою роботою, учням пропонуються кожного разу невеличкі дози навчального матеріалу, які далі незмінно закріплюються, поглиблюються та систематизуються. За цим підручником учні засвоюють граматичні відомості, роблячи різні види розборів (синтаксичний, етимологічний, орфографічний), аналізуючи слова і групи слів, виконуючи усні та письмові завдання. Така струнка система побудови вивчення навчального матеріалу не могла не дати позитивних результатів.

Проте ніколи не буде в свідомості дітей чіткої системи знань, якщо у навчальному процесі не діє **принцип свідомості, активності і міцності засвоєння дітьми навчального матеріалу**. На думку Ушинського, необхідність усвідомлення, осмислення навчального матеріалу потребує активності кожного учня в усьому процесі навчання. Тому свідомість і активність невіддільні одна від одної: активність – це форма, в якій здійснюється свідоме навчання учня. Для досягнення свідомості і активності учнів у процесі засвоєння знань та навичок Ушинський вважав необхідним наближати їх до наукового розуміння предмета, а не „перекроювати” істину на дитячий лад.

Матеріали конференції "Актуальні проблеми формування творчої особистості педагога в контексті наступності дошкільної та початкової освіти"

Одним з найголовніших показників повноцінності знань, якості навчання є міцність цих знань і навичок, яка досягається шляхом повторення і виконання вправ. К.Д.Ушинський обґрунтував принцип побіжного повторення, при якому кожна наступна частина навчального матеріалу в різних комбінаціях містить основні, вузлові моменти вивченого. За цим принципом, як констатують Д.О.Лордкіпанідзе та Е.Д.Днепров, складено підручники Ушинського, в яких кожна нова літера, кожне нове слово і речення і навіть окремі елементи оповідань або віршів повторюються рівномірно і подані в різних комбінаціях та поєднаннях. Таке цілеспрямоване побіжне повторення спрямоване на те, щоб учні повністю опанували знання і могли вільно ними оперувати. К.Д.Ушинський розробив методику повторення навчального матеріалу, методику утворення у дітей загальних уявлень і понять з наочних одиничних уявлень, методику розвитку мислення дітей одночасно з розвитком у них мовлення.

Міцності знань не можна досягнути без використання **принципу наочності навчання**. Виходячи із психологічних особливостей дитячого віку, Ушинський великого значення надавав принципу наочності у процесі навчання молодших школярів. Він говорив: „Дитина мислить формами, барвами, звуками, відчуттями взагалі, і той даремно і шкідливо силував би дитячу природу, хто захотів би змусити її мислити інакше. Таким чином, надаючи початковому навчанню форм, барв, звуків, – словом, роблячи його доступним якнайбільшій кількості відчуттів дитини, ми робимо разом з тим наше навчання доступнішим дитині і самі входимо в світ дитячого мислення” [5, с. 249].

Такий хід навчання від конкретного до абстрактного, від образу до думки є природним. К.Д.Ушинський розширив і збагатив новими прийомами методику наочного навчання, яку раніше створили Я.А.Коменський, Й.Г.Песталоцці, А.Дістервег. Педагог наголошував, що „дитяча природа виразно потребує наочності” і за допомогою неї відбувається швидке засвоєння знань. „Ви навчаєте дитину яким-небудь п’яти невідомим їй словам і бачите, що вона мучиться над ними довго і даремно, але зв’яжіть з маленькими малюнками 20 таких слів – дитина засвоїть їх швидко” [5, с. 250]. Проте Ушинський виступав проти надмірного захоплення наочністю у навчанні, не переоцінював її значення, радив розумно і в міру користуватися нею. Цієї вимоги він дотримався у своїх підручниках, у яких використання малюнків, схематичних зображень є досить доречним і необхідним.

Принцип виховуючого характеру навчання. К.Д.Ушинський ніколи не відокремлював навчання від виховання, навпаки говорив про їх єдність, підкреслюючи, що виховні завдання важливіші, ніж розвиток розуму взагалі і наповнення голови знаннями. На його думку, все у школі і у викладанні повинно бути моральним. Тому майже всі твори, подані у підручниках, відображають певні моральні сентенції, причому вони не звучать відкрито, як аксіоми: в одному випадку вони просто читаються крізь рядки написаного, в іншому – наведені сюжети спонукають маленького читача самому зробити моральні висновки, ще в іншому – все сказане підсумовується прислів’ям, приказкою або фразеологічним зворотом, які є влучним формулюванням певної моральної настанови. На особливу увагу заслуговують оповіданнячка на 2-3 рядки на яку-небудь моральну тему. Наприклад:

Лошадь и соха.

Говорит лошадь сохе: „Надоело мне тебя таскать!” Отвечает соха лошади: „А мне надоело тебя кормить” [7, с. 516].

Великого значення К.Д.Ушинський у моральному вихованні надавав художній літературі, яка спонукає дитину полюбити моральний вчинок, моральні почуття, моральну думку, що описані у цьому творі. У книжці „Рідне слово” є уривки з творів Пушкіна, Тютчева, Крилова, Жуковського, Некрасова та інших. Сам Ушинський написав багато маленьких оповідань виховуючого характеру. Із 660 сторінок „Дитячого світу” – 520 належить К.Д.Ушинському як автору або перекладачеві, 60 – як укладачу книги і 80 – твори або перекази творів російських письменників.

Кожен рядок його підручників виховує у дітей любов до батьківщини, гуманність, працьовитість, почуття відповідальності, дисциплінованість, естетичне почуття, тверду волю і характер. К.Д.Ушинський прагнув утвердити в школі принципи гуманного виховання. Він стверджував, що виховання повинно просвітити свідомість людини, щоб перед її очима лежала чітка дорога добра. Прикладами таких творів можуть служити: „Как аукнется, так и откликнется”, „Братец Иванушка и сестрица Аленушка”, „Вареный топор”, „Трудолюбивый медведь” та ін.

Зв’язок навчання з життям. На думку К.Д.Ушинського, навчання може виконати свої освітні й виховні завдання лише при дотриманні трьох умов: по-перше, якщо воно буде пов’язане з життям; по-друге, якщо буде побудоване відповідно до природи дитини; і, нарешті, по-третє, якщо викладання вестиметься рідною мовою. Ці умови педагог реалізував у своїх підручниках для початкової школи.

Педагог вважав, що в школі потрібно ознайомлювати дитину не з курйозами і диковинками науки, а, навпаки, привчити її знаходити цікаве в тому, що дитину безперестанно і всюди оточує, і

тим самим показати їй на практиці зв'язок між наукою і життям [6, с. 267]. Переважна більшість читанкового матеріалу стосувалась того, що оточувало дітей, було пов'язане їх з навколишнім світом, з їхнім реальним життям. Наприклад, після тексту для читання „Наша сім'я” дітям пропонувалися запитання: З кого складається ваша сім'я? Порівняйте те, що ви розказали, з тим, що ви прочитали [7, с. 567]. Друга умова, яку ставив К.Д.Ушинський щодо вирішення освітніх і виховних завдань навчання, – це **принцип природовідповідності**. Ніяке навчання, на думку педагога, не досягне своєї мети, якщо воно не узгоджується з природою людини, тому процес навчання необхідно будувати у відповідності з даними психології, фізіології і анатомії людини, враховуючи закономірності психофізичного розвитку дітей. К.Д.Ушинський висловив багато цікавих думок про розвиток уваги, волі, пам'яті, емоцій, спостережливості. Серед мисленевих операцій великого значення він надавав порівнянню. Сторінки його книг рясніють завданнями на порівняння предметів, подій, явищ.

Третьою умовою, яка забезпечує зв'язок навчання з життям, є навчання у школах рідною мовою, вивчення культури і традицій свого народу. Ідея народності, яку розробив К.Д.Ушинський, знайшла відображення й у створених ним підручниках. Дійсно, сторінки його творів щедро засіяні золотими розсипами народної педагогіки. Так, у „Рідному слові” К.Д.Ушинський використав: 366 прислів'їв і приказок, 62 загадки, 51 баєчку і жарт, 32 народних казки, 22 народних пісні, 7 скоромовок, а також безліч творів, у тому числі й своїх, близьких за змістом і формою до народних. Особливого значення у вихованні і навчанні К.Д.Ушинський відводив прислів'ям, приказкам, загадкам, а також казці, яку називав „блискучою спробою народної педагогіки”, „виразником педагогічного генію народу”. Ушинський ставив народну казку недосяжно вище від усіх оповідань, написаних спеціально для дітей „освіченою літературою” [5, с.272].

Сучасники і послідовники К.Д.Ушинського високо оцінювали його підручники для початкового навчання. Зокрема, О.В.Белявський, палкий прихильник і популяризатор педагогічних ідей К.Д.Ушинського, так оцінив значення книги „Рідне слово”: „Ця маленька книжечка склала епоху в нашій елементарній дитячій літературі. У ній є так багато їжі для дитячого розуму, почуттів і уяви, що, незважаючи на два десятиліття, що минули з часу появи цієї прекрасної книги, вона все ж не втратила своєї свіжості для елементарної школи. Усі переробки, удосконалення, наслідування книги Ушинського бліднуть перед нею, як копія перед оригіналом. ...Діти завдяки „Рідному слову” полюбили село, свій дім, Батьківщину настільки, наскільки можлива усвідомлена любов дитини до цих засад життя народного і загальнолюдського” [2, с. 93-94].

Висновки. Отже, простота і доступність, образність і емоційність викладу, різноманітність і багатство матеріалу (із художньої літератури, географії, історії, природознавства), прекрасна мова, уміння зацікавити дитину, поєднання освітніх, розвивальних і виховних моментів – такими є переваги книг „Дитячий світ” і „Рідне слово”. Педагогічна спадщина К.Д.Ушинського – дійова і сучасна, оскільки основи його дидактики початкової школи і нині розглядаються дослідниками з винятковим інтересом і становлять найцінніше джерело для укладання сучасних підручників.

Література

1. Мінц М.О. Розвиток початкової освіти на півдні України (1861 – 1917 р.р.) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук : спец. 07.00.01 „Історія України” / М.О.Мінц. – Запоріжжя, 2007. – 18 с.
2. Мосіяшенко В.А. Історія педагогіки України в особах: Навч.посібник /В.А.Мосіяшенко, Л.В.Задорожна, О.І.Курук.– Суми: Університетська книга, 2005. – 266 с.
3. Савченко О.Я. Виховний потенціал початкової освіти: посібник для вчителів і методистів початкового навчання / О.Я.Савченко. – К. : Богданова А.М., 2009. – 226 с.
4. Стельмахович М.Г. Видатний український педагог К.Д.Ушинський / М. Г. Стельмахович // Любар О.О., Стельмахович М.Г.Федоренко Д.Т. Історія української школи і педагогіки: Навч.посіб. / За ред. О.О.Любара. – К.: Знання, КОО, 2003. – С. 202 – 217.
5. Ушинський К.Д. Вибрані педагогічні твори: в 2-х томах / К.Д.Ушинський. – К. : Радянська школа, 1983. - Т.2 : Рідне слово. Книжка для тих, хто навчає. Поради батькам і наставникам про викладання рідної мови за підручником „Рідне слово” – 1983. - С.232 – 294.
6. Ушинський К.Д. Твори: в 6-ти томах / К.Д.Ушинський. – К.: Рад.школа, 1954. – Т.2: Передмова до 1-го видання „Детского мира”.- 1954. - С.261 – 275.
7. Ушинський К.Д. Твори: в 6-ти томах / К.Д.Ушинський. - К.: Рад.школа, 1954. - Т.2 : Родное слово (Год первый. Год второй. Год третий. – 1954. – С.487 – 798.
8. Ушинський К.Д. Твори: в 6-ти томах /К.Д.Ушинський. – К. : Рад.школа, 1954. - Т.3 : Детский мир и хрестоматия (Часть первая. Часть вторая.- 1954.– С.13 – 486.
9. Чавдаров С.Х. Великий будівник вітчизняної педагогіки – К.Д.Ушинський / С.Х.Чавдаров // Ушинський К.Д. Твори: в 6-ти томах. –К.: Рад.школа, 1954. - Т.1. –1954. – С.5 – 29.